
Kommunikáció és közoktatás

HORÁNYI ÖZSÉB

Elnök úr, tisztelt konferencia, hölgyeim és uraim! Elég vicces a helyzet, mert én valami olyasmiről fogok beszélni, aminek két főszereplője itt ül az elnökségben, úgyhogy kínosan kell ügyelnem, nehogy laudációba menjen át a dolog. Megpróbálom tehát mindennek a hátoldalát is végignézni. Egészen biztos, hogy a Fehér Könyvvel, az Elnöki Közoktatási Bizottság munkájának ezzel a végeredményével – legalábbis a kommunikáció szempontjából – egy abszolút frontáttörés történt. Hét domb van benne, ugye tudjuk, ezek közül is az egyik, az Anyanyelv és kommunikáció, ami a korábbi közoktatásról való gondolkodásból – legalábbis abban a formában, ahogy ezt a Fehér Könyv megfogalmazta – teljes egészében hiányzott. Itt egy valódi fordulatról van szó, amelynek hatását azóta teljesen nyilvánvalóan az oktatás napi gyakorlatában is érezni; egy olyan fordulatról, amelyről akár évtizedes távolságból is elmondhatjuk, hogy e fordulattal valami nagyon jó dolog történt. (Azt kell még itt tudni, hogy az Anyanyelv és Kommunikációs Bizottság titkára Szépe tanár úr volt.)

De mi az, ami ténylegesen történt? Két dolgot említenék. Az egyik, hogy megváltozott az anyanyelvi nevelés filozófiája, s az többé-kevésbé – ám rendkívül jellemző módon – kommunikatív alapra helyeződött. Egy olyan gondolat jelent tehát meg az anyanyelvi nevelésben, amelyre valóban, mint egy madzagra, föl lehetett fűzni az egészet, s rendezőelvként is kitűnően működött.

A másik, ami könnyebben észrevehető, az ilyen előadásokban mégis el szoktunk feledkezni róla, az az, hogy új műveltségi elemek jelentek meg ezzel párhuzamosan. Tehát megjelentek a kommunikációelmélet alapfogalmai, vagy egyáltalán a kommunikációról való beszéd megfelelő terminusai, megjelentek a jelelmélet alapfogalmai, tehát olyan műveltségi elemek, amelyek korábban nem voltak részei a közoktatásnak.

De látnunk kell, hogy ezzel a frontáttöréssel, illetve jelentős fordulattal nagyon sok minden azért nem történt meg. Sőt, pillanatnyilag úgy tűnik, hogy szinte a fontosabb dolgok nem történtek meg. Láthatóan megnőtt például – és itt legyünk pontosak: én legalábbis úgy érzékelem, és azok a munkatársaim is, akikkel efféle kérdésekről beszélgetni szoktam, úgy érzékelik – a szakadék az anyanyelvi nevelés és az idegennyelvi nevelés között. Egyszerűen azért, mert az idegennyelvi nevelésben az említett filozófia nem jelent meg, és főként nem úgy, ahogy az anyanyelvi nevelésben. Miközben a Fehér Könyv célja az volt, hogy az egészet tartsa szem előtt, és integrációra törekedjen, itt minden kétséget kizárólag megjelent egy szakadék, vagy növekedni kezdett egy korábbi. Tulajdonképpen senki nem gondolta végig, hogy mit jelent a kommunikációnak mint problémának, vagy mint témakörnek a közoktatásban való megjelenése a közoktatás teljes tartalmára vonatkoztatva? Egymástól elszigetelt, többé-kevésbé véletlenszerű folyamatok formájában jelent meg itt sok minden; és aki részese volt ennek az eseménysornak – én egy kicsit részese voltam, bár inkább kívülről néztem –, az tudja, hogy egy kőkeményen átpolitizálódott társadalmi közegben, az érvényes társadalmi cselekvés egyik lehetőségeként kezdte meg munkáját a szóban forgó Elnöki Közoktatási Bizottság, és minden szó, ami a Fehér Könyvben leíródott, politikai kiállások és ellenlépések keresztüzében született. Azzal tehát, hogy azt mondom, hogy a dolog elméletileg nem lett végiggondolva – bár lehet, hogy végig lett, ám a végeredmény mégis mást mutat –, mindössze azt akarom jelezni, hogy ilyen volt a világ akkoriban. Azt gondolom azonban, hogy itt az ideje ezen a helyzeten valamit változtatni. Vagyis amit mondani szeretnék, az, hogy a kommuniká-

ciós nevelés szempontja – bár valóban megjelent a közoktatás színterén – nem jelent meg olyan hangsúllyal, ahogy kellett volna. Jóllehet amikor azt mondom, hogy itt az ideje az előrelépésnek, ezzel természetesen nem azt akarom mondani, hogy a Fehér Könyv megjelenése óta semmi sem történt. Nagyon sok minden történt azóta, s noha előadásomnak teljesen nyilvánvalóan nem lehet feladata, hogy miderről számot adjak, egyvalamit, ha már úgy alakult a dolog, mégis megemlítenék. Itt van Zsolnai tanár úr, aki a maga programjával fényévekre van ettől a koncepciótól; nehogy valaki félreértse: fényévekre előre. Vagyis valóban azt gondolom, hogy nagyon sok minden történt, de talán nem feltétlenül a közoktatás szerves részeként, hanem egyszemélyes vállalkozásokként. Az a véleményem, hogy a továbbiakban úgy tudjuk a problémát végiggondolni, vagy legalábbis áttekinthetőbbé tenni, hogy miről is van szó, ha feltesszük a kérdést, hogy a kommunikációs szemlélet megjelenése a közoktatásban miféle kihívásokat jelent? Az alábbiakban öt ilyen kikívásról szeretnék beszélni:

– Az első, hogy ez a szemlélet a nyelvi kommunikáció terén jelent meg először. Ám nem feledkezhetünk el arról, hogy bár a nyelvi kommunikáció a kommunikáció szférájának egy nagyon fontos – egyesek szerint a legfontosabb – része, mégsem azonos vele teljes egészében. Tehát teljesen nyilvánvaló, hogy az egyik kihívás a kommunikáció felől éri a közoktatást a nyelvi kommunikációval szemben.

– A második kihívás, amelyről érdemes beszélni, az a művészetek oktatásának és a kommunikációs nevelésnek a kapcsolata, illetve e kettő összekapcsolásának hiánya a Fehér Könyvben.

– A harmadik a tömegkommunikáció jelentősége, illetve az a képtelenség, mennyire nem tudjuk ezt az életünket egyre jobban meghatározó jelenséget kezelni. S ez érvényes mind a közoktatáson belül, mind a közoktatáson kívül, tehát nem lehet a vizes lepedőt egyszerűen csak a közoktatásra ráhúzni. Egy biztos: a tömegkommunikációval mint önálló problémával, foglalkozni kell.

– A negyedik kihívás, az újabb információ-technológiák kapcsolata a kommunikációs neveléssel. Ami elsőként beugrik itt nekünk, az a video, s ugyanilyen természetességgel beugrik még – bár erre azt kell mondani, hogy sajnos –, az a számítástechnika. Van azonban valami, ami nem ugrik be, s erről alább fogok majd beszélni.

– Az ötödik kihívás, én ezt tartom a legfontosabbnak, mert úgy látom, hogy miként a Fehér Könyv is megfeledkezik róla, úgy a társadalomtudomány sem foglalkozik vele kellő súllyal, nevezetesen arról van szó, hogy a társadalom kommunikációs szerkezete egyáltalán nem vált a közoktatás részévé. Márpedig azt gondolom, ha igazán meg akarjuk érteni a mai társadalmat, illetve azt a társadalmat, amely rezsimektől függetlenül létezik, akkor erről a problémáról nem feledkezhetünk meg.

A továbbiakban néhány megjegyzést tennék ehhez az öt ponthoz, bár inkább csak arra vállakoznék, hogy röviden bemutassam, mire is gondoltam az előző öt „tétel” kapcsán. Ami az anyanyelvi kommunikáció ügyét illeti, a nyelvi kommunikáció és a kommunikáció szembeállításánál észre kell venni, hogy a közoktatásnak a nyelvi kommunikáció vált a témájává, nem pedig a kommunikáció általában. Azzal ma már a magyar nyelvű szakirodalom is bőszéggel foglalkozik, hogy nem egyszerűen egy nyelvi kompetencia az, ami dolgozik bennünk amikor megszólalunk, hanem mindez belefoglalódik egy ennél tágabb tudásanyagba, amit kommunikatív kompetenciának nevezhetünk. Melyben olyan nem nyelv-specifikus, de nagyon világosan kommunikációs szabálykövető viselkedésekre lelünk, amelyeket pragmatikai szabályoknak nevezünk (itt egy *Paul Grice* nevű úr munkásságát említem példaként, amely már magyarul is könnyen hozzáférhető). Olyan kérdésekről beszélek, amelyek a *Társalgás maximái* cím alá tartoznak, így például, hogy a kommunikáció elve, hogy mindenkor relevánsnak kell lennie, világosnak kell lennie, és így tovább. Amiben nincs semmi meglepő, hiszen köztudott, hogy a retorika évezredek óta tisztában van mindezzel. Századunk ötvenes-hatvanas éveitől kezdve világgossá vált, hogy ezek modern, hipermodern nyelvtudományi kereteket is megengedő, modern teoretikus keretekben is taglalható kérdéseket jelentenek. Ezzel kapcsolatban léteznek olyan leírások, vizsgálatok – nemcsak elméleti, hanem adott esetben szociológiailag meghatározó vizsgálatok –, amelyek pontosan e szabályszerűségeknek, kommunikációs helyzetekben való viselkedéseknek a – ha szabad így mondani – nyelvfüggetlenségét mutatják. Ezekről a kérdésekről a Fehér Könyvben – és azóta sem – egyáltalán nem esik szó.

De másvalamiről is szólnék még. Az ötvenes években kezdődött a beszédaktus-elmélet kidolgozása, és a hatvanas évek második felében nyerte el a mai alakját. Ennek az elméletnek a lényege, hogy nemcsak kommunikálunk, amikor beszélünk, amikor a nyelvet használjuk, amikor információátadással foglalkozunk, hanem cselekszünk is, ennek összes következményeivel együtt. Ami egy olyan közös keretet jelent – mely közös keretnek van egy világképi vonatkozása is, és én ezt szeretném most kiemelni –, melyen belül legalábbis hitelt érdemlően tudunk azonos módon gondolkozni valamiről, mondjuk a favágásról, a házasságról, stb. Olyan dolgokról van tehát itt szó, melyek emberi létünk, és a világba való beleélésünk egységben látását idézik elő, s melyeknek bizonyosan meg kell jelenniük a közoktatásban.

Vagy itt van például a művészeti nevelés. Ami engem illet, azt gondolom, hogy a művészeti nevelés jelentősége a közoktatásban néhány, egymástól független szinten mutatható meg. Itt van köztünk *Gaul Emil*, aki remélhetőleg egyet fog velem érteni abban, hogy a művészeti nevelésnek a közoktatás szempontjából egyik legfontosabb tulajdonsága, vagy sajátossága, hogy valamilyen módon közel viszi, vagy közel kell hogy vigye az *anyagot* a tanulóhoz, a gyerekhez. Valamit tehát megtanít az anyagról. Ha a kommunikációban valamilyen formában elmélyedünk, akkor tudjuk azt, hogy ez mindig valami, fizikai, materiális hordozón keresztül való kapcsolattalálás az emberek között, akkor pillanatok alatt értjük, hogy itt valami mély azonosságról van szó. Egy másik, időnként – legalábbis meggyőződésem szerint – túlhangsúlyozott nevelési mozzanata a művészeti nevelésnek: a kreativitásra való nevelés. Azt gondolom, ha valaki egy kicsit is belemélyed a modern nyelvészetbe vagy a kommunikációelméletbe, akkor tudja azt, hogy egy ponton túl az egész – ha szabad így fogalmazni – a mindennapi kreativitásról szól. Harmadszorra egy kicsit nehezebben megközelíthető dolgot említenék. Azt szoktuk mondani – gondolom, könnyű egyetérteni vele –, hogy a művészeti nevelésnek egyik funkciója, hogy a művészeti alkotások segítségével viselkedésmintákat tudjunk észrevenni, viselkedésmintákat tudjunk elsajátítani. Itt nem másról van szó, mint a kommunikációnak azokról az alapfunkcióiról – a referenciális funkcióról, a meggyőzésről, stb. –, amelyekkel ma már a középiskolai nyelvtankönyvekben is foglalkoznak. Tehát miközben a kommunikációs nevelés és a művészeti nevelés látszólag nagyon is különböznek egymástól, a közoktatás szempontjából olyan párhuzamok fedezhetők föl köztük, amelyek alapján világos – legalábbis a számomra – hogy a nevelésben két terület nagyon szoros kapcsolatát, ha szabad úgy mondanom: szinkron futását kellene megvalósítanunk.

A következő, amiről beszélnék, az a tömegkommunikációval kapcsolatos kihívás. Azok, akik itt e teremben ülünk – talán egy-két diákot leszámítva –, mindannyian olyan világban nőttünk föl, amely kimondva vagy kimondatlanul – de inkább kimondva – nem úgy tett különbséget a tömegkultúra és az úgynevezett magaskultúra között, hogy az emberi lét szempontjából szükséges feltételként megjelenő kultúra két különböző arculatáról van szó, hanem úgy, hogy a magaskultúra az olyan valami, amire törekednünk kell, a tömegkultúrától pedig leghelyesebb eltávolodnunk. Ugyanakkor tudjuk, látjuk, magunkon tapasztaljuk – ha csak a Szépe tanár úr szerinti napi négyórás tévézésre is gondolunk, ami szerintem egy kicsivel több, de mindegy –, hogy nem tudjuk kivonni magunkat a tömegkultúra – szándékosan használva a kifejezést: – adottsága alól. Itt az ideje a közoktatás szintjén is végiggondolnunk, mit jelent szüségyszerűen az, hogy egy tömegkommunikációs eszközrendszer, egy nagy-nagy társadalmi alrendszer által közvetített tömegkultúra hatásainak kitéve élünk, amely alól akkor sem tudjuk kivonni magunkat, ha felfordítjuk a tévé képernyőjét, sőt akkor se, ha nincs tévénk. Tudniillik a társalgási témáink egy része, a mód, ahogy az üzletben eladnak nekünk dolgokat, mind-mind ezzel függ össze, s mivel a társadalomból nem tudunk kilépni, ennek következtében részesei vagyunk a szóban forgó tömegkultúrának, s egyszerűen nem tudunk nem-értékelő módon viszonyulni hozzá. S a tömegkommunikációval kapcsolatban egy másik dologra is szeretném föl hívni a figyelmet, amely megítélésem szerint örök problémát jelent, s egyáltalán nem vagyunk fölkészülve rá. Mindannyian tudjuk, hogy azért költenek annyi pénzt a tömegkommunikációra, azért lehet kereskedelmi adásokat csinálni, mert a tömegkommunikáció meghatározza az emberek gondolkodásmódját, annak tartalmát és szerkezetét egyaránt. Kiét többé, kiét kevésbé, de mint az előbb említettem, senki nem tudja magát

kivonni a hatása alól. Az 1960-as évek elején született egy elmélet, véletlenül egy magyar ember, *Gertner György* jóvoltából, amely máig érvényesnek tűnő módon elmagyarázta, hogyan működik a tömegkommunikáció, s hogyan fejt ki hatását. És bármilyen furcsa, még mindig azt hisszük, hogy a tömegkommunikáció nem úgy működik, hogy tudniillik a tömeges kommunikatív jelenségeknek van egy – ha szabad azt mondanom, „függönyhatása” – mert Gertner egészen másképp fogalmaz, csak a könnyebb érthetőség kedvéért mondom így –, amely mögül nem tudunk kinézni. Gertner alapvető észrevétele szerint a tömegkommunikáció lényege az, hogy meghatározza az ellene való lázadás módját is, tehát annyira a foglyaivá tesz bennünket, hogy amikor lázadunk ellene, azt is tőle leszünk el. Ennek ellenére folyamatosan azzal vagyunk elfoglalva – félreértés ne essék, most nem a pornó mellett akarok érvelni –, hogy mit mutathat meg a tömegkommunikáció, s meddig kell egy testtájnak fedettnek lennie. Vagy azzal, hogy be lehet-e mutatni Magyarországon – az idősebbek még emlékeznek rá, hogy 1959-60-ban volt erről egy óriási vita – a *Tell Vilmos* című filmet, mert annak hatására minden gyerek egy almát tesz majd másik fejére és megpróbálja azt nyíllal keresztüllőni, és minden második a szemét lövi ki a másikonak, mert ügyetlen. Mert nem ez a lényeg, hanem az a jelenség, hogy olyan „fantasztikus” tévésorozatokból tanuljuk meg, hogy mi a szép, mi a jó, mi az igaz, s nem máshonnan, mint amilyen mostanában megy a határőrökről, vagy például ama bizonyos amerikai milliomos-miliőről szólóból. És nem tudunk szabadulni ezek hatása alól, akkor sem, ha történetesen nem nézzük a *Dallast*. A közoktatásba bekerülők – tehát minden magyar állampolgár! – felkészületlenül hagyják el e tekintetben a közoktatást. Hihetetlen felelőtlenség!

Aztán itt vannak az újabb információtechnológiák. Öt kommunikációs forradalomról szoktak beszélni az emberiség történetében, az első a beszéd feltalálása, a második az írás feltalálása, a harmadik a nyomtatásé, a negyedik a rádióé és a televízióé, az ötödiket pedig hihetetlenül ügyetlenül a „nyílt rendszerek” megjelenésének szokták mondani, s ez az elektronikus adathálózatok kérdése. Ez utóbbi ma még Magyarországon nem jelent tömeges méretű problémát, ám végre olyan helyzetet is teremthetnénk, amikor egy kicsit elébe megyünk a dolgoknak. Nagyon szeretném világossá tenni, és itt kifejezetten provokálni szeretném Szücs tanár urat és a majd holnap előadó Vámos tanár urat, hogy nem a számítástechnikáról van szó, mégcsak nem is a számítógép-technológiáról, hanem az információtechnológiában bekövetkezett tömegkommunikációs jelentőségű forradalomról. Az ezzel járó változások olyan kultúra-átalakító hatással bírnak, aminek a végét ebben a pillanatban nem lehet látni. Valamit e hatás érzékeltetére azonban mégis megemlíthetek. Aki már ült valaha is számítógép mellett, és írt rajta egy nagyon egyszerű szöveget, az tudja, hogy írás közben elszaladni fölhívni valakit telefonon, majd tovább folytatni a munkát csak úgy lehet, ha távollétünk idejére a szöveget elmentjük, mert közben áramszünet lehet, tönkremehet a winchester, amiből elmondhatatlanul sok zűrzavar keletkezhet. Mindezzel kapcsolatban felvetődik az úgynevezett verziók problémája. Vagyis először megírom az adott szöveget, utána átírom, esetleg elmegyek és megmutatom valakinek, aki belejavít, így megjelenik annak első, második, harmadik, és így tovább, változata. Ha valaki még nem találkozott a problémával, a figyelmébe ajánlom Hankiss Elemér húsz-huszonöt évvel ezelőtti tanulmányát a regények végéről, melyből ha más nem is, annyi mindenképpen kiderül, hogy ennek a nyugati kultúrának a legfontosabb gondja valaminek a lezárásával van összefüggésben. Mikor van valaminek vége? Mit jelent az, hogy vége? S most tessék elképzelni, hogy megjelent egy technológia, amely előhívott egy egészen új jelenséget, melynek lényege, hogy van valami, aminek nincs vége. hogy nincs végleges változata egy szövegnek. Hogy ennek milyen hatása lesz a kultúrára, azt ebben a pillanatban még valóban nem tudjuk.

Ezzel kapcsolatban szeretném fölhívni a figyelmünket egy rendkívül fontos dologra: a kommunikációt nagyon gyakran összetévesztjük az információátvitellel. A kommunikáció nem egyszerűen információátvitel, melynek az egyik nagyon fontos funkciója, hogy tudásanyagot, jelentéseket adunk át egymásnak, ismereteket teszünk elérhetővé egymás számára. A beszédaktus-elmélet nagyon világosan rámutat arra, hogy amikor az emberi nyelvhasználat, vagy a kommunikatív viselkedés cselekvés-értéket kap, akkor a folyamatba konceptuálisan sok minden más is bekapcsolódik. Ezt egyébként mindannyian tudjuk, mert amikor egy sótartót kérünk, nem egyszerűen információ-átadásról van szó,

hanem ez tulajdonképpen egy cselekvésre való felszólítás, ami egészen más, mint információátadást. A lényeg tehát, hogy a kommunikáció nem azonosítható a tudás- vagy jelentésátadással. Ha pedig ebből a szempontból nézzük a dolgot, akkor a jelenlegi közoktatásunk a kommunikációs nevelés szempontjából még szegényesebbnek tűnik.

Végül néhány szót a társadalom szerkezetének átvilágításáról a kommunikáció szempontjából. Nem okozott igazán meglepetést, amikor a kutatók elkezdtek arról beszélni, hogy a kultúra tulajdonképpen egy sajátosan kommunikatív természetű jelenség. Senki nem lepődött meg túlságosan, mert ez eddig is sejthető volt, de korábban igazából mégsem így gondokodtunk a kultúráról. A kultúrát tudásnak tekintjük, egy olyan fölhalmozott tudásanyag, melynek célja, hogy annak segítségével az emberi életben megjelenő problémákat emberi módon tudjuk megoldani. Ezt a kultúrát lényegileg kommunikatív módon sajátítjuk el. Amiből az következik, hogy a tudás valahogyan összefügg a kommunikálhatósággal, mi több, a kommunikáció megjelenési formájával. Ebben az értelemben teljesen jogos például vizuális kommunikációról beszélni, teljesen jogos a térhasználat kultúrájáról beszélni, és így tovább. A kultúraelméletben azonban általában nagyon kevés – és kevésbé korszerű formában – jelenik meg mindebből. De van ennek az egésznek egy ennél is sokkal fontosabb vetülete – és ez merőben új dolog, hiszen mindössze húsz-huszonöt éve beszélnek róla –, nevezetesen, hogy a társadalom valójában a kommunikáción keresztül konstituálódott. A társadalom azért létezik, hogy kommunikatív kapcsolatban vagyunk egymással, azáltal van, hogy ezek a kommunikatív kapcsolatok szisztematizálódnak, intézményesülnek, tehát valamiféle tartós, stabil állapotot idéznek elő. Ami egyúttal azt is jelenti, hogy a mi emberi világunk nem egyszerűen az a világ, amit itt találtunk, nem egyszerűen az a fizikai világ, amely látszólag körülvesz bennünket. Mert egy sereg egyéb dolog is körülvesz bennünket, ami kommunikáción keresztül konstituálódik és ugyanúgy hat, működik, korlátokat, vagy lehetőségeket teremt a számunkra, mint annyi más. Például mint ahogy új lehetőséget teremtett számunkra a repülőgép megjelenése, és ahogy korlátot jelent számunkra mondjuk a nehézségi erőter. Csak másfajta dolgok, amelyek ilyképpen létrejönnek, s ezt szokták mondani szimbolikus világnak, illetve a kultúra világának is.

Magyarán: a társadalom szerkezetének kommunikatív átvilágítása más képet mutat a világról, mint amihez hozzászoktunk. Azt lehet mondani, hogy van egy olyan fizikai környezet, amit találtunk, s vagy van, vagy nincs egy olyan környezet, amit találunk – ezt hívjuk transzcendensnek – végül a kettő közé ékelődve van egy szimbolikus környezet is, amelynek mi, társadalomban élő emberek vagyunk az alapfeltétele. Mindez együttesen jelenti azt a világot, amelyben benne élünk és mozgunk, amelynek szabályai, törvényei, ütközőpontjai meghatározzák azokat a lehetséges viselkedésmódokat, melyek közepette emberi életünk bonyolódik. Ami nem azért fontos, mert ez így gyönyörű vagy mert érdekes, s nem is azért, mert differenciáltabbnak mutatja a világot, mint amilyennek gondoljuk, hanem azért fontos, mert láthatóan nő az információnak, ennek a kommunikatív módon közvetített tudásnak a jelentősége, s nemcsak az ember életében, hanem a társadalom szervezésében és szervezettségében is. Nem ok nélkül találta ki az a bizonyos japán úr, hogy egy információs társadalom felé haladunk, amikor egyfelől a társadalom szerkezete és szervezete is lemeztelenítve megmutatja a maga informatív jellegét, másfelől a társadalomban való működés, beleértve a hatalmi viszonyokat is, lényegileg információk birtoklása, illetve az információhoz való viszonyon keresztül valósul meg. Ha mindezt akár csak öt másodpercre is komolyan vesszük, akkor egészen biztos vagyok abban, hogy a dolgról máshogy, sokkal rendszeresebben és kiterjedtebben kell gondolkoznunk a közoktatás szintjén – amely a jövő nemzedékeket készíti fel a társadalmi életre –, mint ahogy az ebben a pillanatban történik. Köszönöm a figyelmüket.

Zsolnai József: Nagyon szépen köszönöm dékán úrnak a – mint mondani szokás – szemlélettágitó előadását. Mindabból, amit Horányi Özséb itt elmondott, azért hívnám föl szíves figyelmüket a záró részre, mert abban a kultúra egy újfajta értelmezését vázolta fel, amellyel még nem szembesültünk kellőképpen, aminek a pedagógiai elméletépítéssel összefüggésben nagyon súlyos pedagógiai konzekvenciái is vannak. Az más lapra tartozik, hogy a pedagógia művelői ebből mit vettek tudomásul és mit nem. De vigyázat! Ez nem tantervi kérdés, ez elsősorban szemlélet és látásmód kérdése, amit, ha valaki – ahogy Horányi Özséb mondta – öt másodpercre kész végiggondolni, akkor

minden más pedagógiai kérdést is szükségképpen másképp lát. Más tekintetben viszont Szépe tanár úr föltehetően nem csupán udvariasságból mondta, hogy Horányi professzor úr előadása kerüljön az övé elé, mert az valójában az egész mai napi tanácskozásunk fundamentumát jelenti, ahogy mondta volna egy nemrég elhunyt magyarországi pedagógia-professzor. *Nagy Sándorról* beszélek, aki nagyon szerette ezt a kifejezést. De ez tényleg fundamentuma a dolgoknak. Szépe professzor úr következik.

A Keraban Könyvkiadó második kiadásban jelentette meg

**Dr. Kálmán Zsófia:
Bánatkő (Sérült gyermek a családban)
című könyvét**

A sérült, fizikailag vagy szellemileg fogyatékos gyermek családban való gondozásában, elfogadásában ad lelki támaszt, egyben praktikus segítséget a mű, amely egyben a szakemberek számára is igen fontos tapasztalatokat – ismereteket közvetít.

Ára: 870 Ft

A könyv megrendelhető a Keraban Kiadónál
1015 Budapest, Csalogány utca 6-10. I. em. 8.
Telefon/fax: 201-0694